

1/2022

Φεβρουάριος 2022

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ:
ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ**

**Εμπειρίες και σκέψεις από ένα πρώην Λειτουργό της
Ευρωπαϊκής Επιτροπής με ιδιαίτερη αναφορά στις
περιπτώσεις της Ελλάδος και της Κύπρου**

Κυριάκος Ρέβελας

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1/2022
Φεβρουάριος 2022

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ:
ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ**

**Εμπειρίες και σκέψεις από ένα πρώην Λειτουργό της Ευρωπαϊκής
Επιτροπής με ιδιαίτερη αναφορά στις περιπτώσεις της Ελλάδος και
της Κύπρου**

Κυριάκος Ρέβελας

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ
Εμπειρίες και σκέψεις από ένα πρώην Λειτουργό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με
ιδιαίτερη αναφορά στις περιπτώσεις της Ελλάδος και της Κύπρου 1/2022

Λευκωσία, Φεβρουάριος 2022

Copyright © Κυριάκος Ρέβελας, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών
Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Κυριάκος Ρέβελας

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1952 και αποφοίτησε από την Γερμανική Σχολή Αθηνών το 1970. Σπούδασε οικονομικές και πολιτικές επιστήμες στο πανεπιστήμιο της Κολωνίας. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο ίδιο πανεπιστήμιο το 1980 με διδακτορική διατριβή με θέμα τη θεωρία και πολιτική των νομισματικών ενώσεων και εμπειρική διερεύνηση στην περίπτωση της ΕΟΚ. Βοηθός στην έδρα δημόσιας οικονομικής στο ίδιο πανεπιστήμιο 1975 -1980.

Εργάστηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή από τον Φεβρουάριο 1981. 1981-1987 Γενική Διεύθυνση Πίστης και Επενδύσεων. 1987-1993 Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Θεμάτων, υπεύθυνος για την γερμανική και την ελληνική οικονομία. 1993-2011 Εργάστηκε στον τομέα εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας στη Γενική Διεύθυνση Εξωτερικών Σχέσεων. 1993-2002 Ασχολήθηκε με τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ). 2003-2011 Συμμετείχε στην ανάπτυξη της αμυντικής διάστασης της ΕΕ. 2011-2017 Στέλεχος της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης σε θέματα πολιτικής ασφάλειας και χωρών Μαγκρέμπ / Σαχέλ.

Δημοσίευσε άρθρα και μελέτες για θέματα Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης καθώς επίσης σχετικά με την Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει διδάξει σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ

Εμπειρίες και σκέψεις από ένα πρώην Λειτουργό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με ιδιαίτερη αναφορά στις περιπτώσεις της Ελλάδος και της Κύπρου

Σε μια δύσκολη φάση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, μία ακόμη στη μακρά σειρά κρίσεων και προκλήσεων που έχει αντιμετωπίσει στην 70χρονη πορεία της, προσκλήθηκα να καταθέσω τις εμπειρίες και τις σκέψεις μου ως συμβολή στον κοινό προβληματισμό που ως Ευρωπαίοι πολίτες οφείλουμε στην ιστορία και το μέλλον της ηπείρου μας. Στο πρώτο μέρος θα κάνω μια σύντομη ανασκόπηση στην προσωπική μου διαδρομή και αντίληψη του ευρωπαϊκού γίνεσθαι υπό το φως της εμπειρίας μου. Στο δεύτερο μέρος θα διευρύνω την προοπτική με ερωτήματα για την ιστορική πορεία, τις προκλήσεις του παρόντος και τις προοπτικές του μέλλοντος: Από που ερχόμαστε, που είμαστε σήμερα, που θέλουμε να πάμε.

A. Εμπειρίες ενός λειτουργού στις Βρυξέλλες

Εργάστηκα 36 χρόνια στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 12 χρόνια σε οικονομικά θέματα, 24 χρόνια στον τομέα εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας. Πώς έζησα όλα αυτά τα χρόνια την ευρωπαϊκή ενοποίηση?

Σας προσκαλώ να με ακολουθήσετε σε μία περιήγηση σε 5 περιόδους, όπου μετά μια σύντομη σκιαγράφηση των γενικότερων εξελίξεων αναφέρομαι στην εργασία μου και καταγράφω, από την προσωπική μου αντίληψη των τεκταινομένων, εμπειρίες και κάποια διδάγματα.

I. 1981-1985 περίοδος της λεγόμενης ευρωσκληρυνσης, γήρανσης και παρακμής της ΕΟΚ, σημειώνω τις επιπτώσεις της δεύτερης ενεργειακής κρίσης, την κρίση της χαλυβουργίας και της ναυπηγικής βιομηχανίας, τον στασιμοπληθωρισμό, τις βρετανικές αξιώσεις ως προς τον κοινοτικό προϋπολογισμό, μια γενικότερη αίσθηση αποτελμάτωσης.

Εργάστηκα σε Γενική Διεύθυνση στο Λουξεμβούργο που είχε προέλθει από την Ανωτάτη Αρχή της ΕΚΑΧ (Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα), είχα το προνόμιο να συναντήσω πρωτεργάτες της πρώτης κοινότητας του 1952. Ένας από αυτούς μου είπε:

- Νεαρέ, αν θέλεις να δεις τους καρπούς της εργασίας σου σε εύλογο χρόνο, καλύτερα να αναζητήσεις μίαν άλλη απασχόληση.

Μου έκανε εντύπωση, ήταν το απόσταγμα της δικής του εμπειρίας, δεν έφυγα. Όντως η πρόοδος των ευρωπαϊκών υποθέσεων είναι συνήθως αργή, χρειάζεται υπομονή και επιμονή έως ότου ωριμάσουν οι συνθήκες. Μερικές φορές ωστόσο η πρόοδος είναι πολύ γρήγορη, όταν το επιτρέπει η πολιτική συγκυρία.

Κύριο αντικείμενο της εργασίας μου ήταν η χορήγηση δανείων σε επιχειρήσεις στις πληγείσες περιοχές από την κρίση σε ανθρακωρυχεία και χαλυβουργία με σκοπό την προσαρμογή της ευρωπαϊκής οικονομίας στις διεθνείς συνθήκες. Στην ΕΚΑΧ είχε θεσπισθεί ο πρώτος ευρωπαϊκός / κοινοτικός φόρος, λεγόταν εισφορά, η δήλωση και καταβολή της οποίας γινόταν από τις επιχειρήσεις απευθείας στην Ανωτάτη Αρχή (την Επιτροπή της ΕΚΑΧ).

- Τώρα είναι σε εξέλιξη συζήτηση για τους ίδιους πόρους. Είναι σημαντικό οι πολίτες να γνωρίζουν ότι το πολιτικό σύστημα της ΕΕ έχει κόστος ώστε να επιβάλουν τη λογοδοσία για τη χρήση των δημοσίων πόρων, αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη αύξηση των συνολικών φορολογικών βαρών.

II. 1985-1992 Το διακύβευμα της ενιαίας αγοράς, η Ευρώπη αποκτά νέα δυναμική, κινητοποίηση όλων των δυνάμεων για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, οι 4 βασικές ελευθερίες κυκλοφορίας - προσώπων, αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων - είχαν θεσπισθεί ήδη στη Συνθήκη της Ρώμης, αλλά με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 άλλαξε η μεθοδολογία της εναρμόνισης (από ομοφωνία σε ενισχυμένη πλειοψηφία),

περίπου 300 οδηγίες και κανονισμοί υιοθετήθηκαν, ο στόχος επιτεύχθηκε στο τέλος 1992. Πρόκειται για χρονολογία σταθμό στην ευρωπαϊκή ενοποίηση και ταυτόχρονα ένα μείζον βήμα έναντι του γεωοικονομικού ανταγωνισμού με ΗΠΑ και Ιαπωνία.

- Ευνοϊκή συγκυρία, Πρόεδρος της Επιτροπής ο Ντελόρ που συνδύαζε τεχνογνωσία με πολιτικό όραμα και γαλλο-γερμανική ηγετική ομάδα με επικεφαλής τους Μιτεράν και Κολ, θετική συμβολή της Βρετανίας.

Εργάσθηκα στη Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Θεμάτων, ασχολήθηκα με την μακροοικονομική πολιτική Γερμανίας και Ελλάδος, διαδοχικά, δηλαδή με δύο πολύ διαφορετικές οικονομίες.

Η περίοδος αυτή συνέπεσε με τη δεύτερη οιονεί στάση πληρωμών της Ελλάδος μετά την ένταξη (υποτίμηση της δραχμής στο τέλος 1985, πολιτική κρίση 1989-1990), δόθηκε το δεύτερο κοινοτικό δάνειο στήριξης του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών συνοδευόμενο από τους όρους δανειοδότησης.

- Σημειώθηκε δυστοκία ώσπου να συμφωνηθεί το δεύτερο δάνειο, οι όροι του ήταν πολύ πιο εξειδικευμένοι λόγω δυσπιστίας που οφειλόταν στην εγκατάλειψη του πρώτου δανείου και των δεσμεύσεων που είχε τότε αναλάβει η Ελλάδα, απεμπλοκή με πολιτική παρέμβαση.
- Δυστυχώς ούτε οι δεσμεύσεις του δεύτερου δανείου τηρήθηκαν. Εδώ βρίσκεται νομίζω η βαθύτερη αιτία της απροθυμίας των εταίρων να συμπαρασταθούν στην Ελλάδα όταν ξέσπασε η κρίση το 2010. Βέβαια αυτή τη φορά σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, η Ελλάδα ήταν πλέον μέλος της ευρωζώνης και άμεση αιτία υπήρξε ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός μαζί με τη λεγόμενη Greek statistics. Αλλά ας μη προτρέχουμε των γεγονότων.

III. 1989-2004 Συνέβησαν κοσμοϊστορικά γεγονότα, επιτάχυνση της ιστορίας, ειρηνικές επαναστάσεις στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη

1989-1990, επανένωση της Γερμανίας 1990, διάλυση Σοβιετικής Ένωσης και Γιουγκοσλαβίας, ανατροπή του διεθνούς συστήματος του διπολισμού.

Πως αντέδρασε η ΕΕ?

Υιοθέτησε τη Συνθήκη του Μάαστριχτ 1991/93 με δύο σημαντικές εξελίξεις:

1. Ίδρυση της ΕΕ με 3 πυλώνες

A Ευρωπαϊκή Κοινότητα

B Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ)

Γ Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις.

2. Προδιαγραφή της πορείας προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) σε 3 στάδια, εισαγωγή του ευρώ το 1999 και σε φυσική μορφή το 2002, κορυφαίας σημασίας, αλλά ατελής συμφωνία, όπως θα δούμε.

Παράλληλα στη δεκαετία 1993-2003 έγινε η προετοιμασία της μεγάλης διεύρυνσης, κριτήρια της Κοπεγχάγης - 3 ομάδες κριτηρίων (πολιτικά, οικονομικά, κοινοτική νομοθεσία). Η διεύρυνση υπήρξε σημαντικό, ιστορικό βήμα ενοποίησης της ευρωπαϊκής ηπείρου, σχετική πρόβλεψη υπήρχε ήδη στη Συνθήκη της Ρώμης, αντικειμενικά δύσκολη η ταχεία προσαρμογή των χωρών του πρώην ανατολικού συνασπισμού (ριζικές πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις ταυτόχρονα). Ωστόσο η διεύρυνση έγινε χωρίς προηγούμενη εμβάθυνση της ίδιας της ΕΕ, αυτό υπήρξε στρατηγικό σφάλμα για την ενοποίηση, ανταποκρινόταν στην βρετανική πολιτική, αλλά η ευθύνη βαρύνει όλους τους ηγέτες. Γενικότερα χρειάζεται ένας αναστοχασμός 30 χρόνια μετά, για τις ελπίδες, τις ευκαιρίες, τα λάθη και τις παραλείψεις.

Εργάστηκα στη Γενική Διεύθυνση Εξωτερικών Σχέσεων της Επιτροπής, σε θέματα ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη), συνέπεσε με την έναρξη λειτουργίας της ΚΕΠΠΑ, ο ΟΑΣΕ ορίσθηκε από το Συμβούλιο ως το πρώτο πεδίο εφαρμογής της ΚΕΠΠΑ.

Πολύ παραγμένη περίοδος στην ευρύτερη Ευρώπη, ξέσπασαν συγκρούσεις και πόλεμοι που είχαν αποφευχθεί επί δεκαετίες λόγω της σιδηράς πυγμής

του κομμουνισμού και του ανταγωνισμού των συστημάτων, το αίτημα αυτοδιάθεσης των λαών επανήλθε στο προσκήνιο, επανεμφάνιση και ίδρυση νέων κρατών. Από την άλλη πλευρά επικρατούσε αισιοδοξία, θυμίζω το λεγόμενο μέρισμα της ειρήνης.

Όλα αυτά αντικατοπτρίζονταν στις διπλωματικές συζητήσεις, διαβουλεύσεις, διαπραγματεύσεις και συγκρούσεις στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ.

- Εκπροσώπηση της ΕΕ στον ΟΑΣΕ με λεγόμενη δικάφαλη αντιπροσωπεία: η προεδρία εκφράζονταν εξ ονόματος των κρατών μελών σε θέματα της αρμοδιότητός τους, στο λεγόμενο πρώτο καλάθι (πολιτικό - στρατιωτικά θέματα) και ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες (το τρίτο καλάθι) ενώ η Επιτροπή ως εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας είχε τον πρώτο λόγο σε θέματα οικονομικής συνεργασίας με την ευρεία έννοια (δεύτερο καλάθι).
- Εδώ έζησα την αντιζηλία των κρατών μελών, ιδιαίτερα των λεγόμενων μεγάλων δυνάμεων Γαλλίας και Βρετανίας, που δεν ανέχονταν να τους εκπροσωπεί σε ένα διεθνές, διακρατικό φόρουμ ένας ευρωπαϊκός θεσμός (αργότερα έμελλε να γίνει σοβαρό πρόβλημα με τη Συνθήκη της Λισαβώνας και την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης).
- Η Επιτροπή είναι ο μόνος διεθνής διαπραγματευτής που δεν κινείται από υπολογισμούς γοήτρου όπως τα κράτη και δέχεται να μεταπεισθεί με ορθολογικά επιχειρήματα (Ελβετός υφυπουργός εξωτερικών).

IV. Δεκαετία 2000. Διεύρυνση και θεσμικές μεταρρυθμίσεις, Διάσκεψη 2002/03 υπό Βαλερί Ζισκάρ ντ'Εσταίν, Συνταγματική Συνθήκη, απερρίφθη σε δημοψηφίσματα σε Γαλλία και Ολλανδία το 2005, θεσμική κρίση, οδήγησε στη Συνθήκη της Λισαβώνας 2007/09, κέντρο βάρους στην ΚΕΠΠΑ (Υπατος Εκπρόσωπος, ΕΥΕΔ).

Εργάστηκα στον τομέα ασφάλειας και άμυνας. Την περίοδο αυτή αρχίζει η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΕΠΑΑ), δηλαδή

η διαχείριση κρίσεων εκτός ΕΕ, η οποία είχε θεσπισθεί με πρόταση Γαλλίας και Βρετανίας το 1999. Το 2003 διεξάγονται οι πρώτες στρατιωτικές επιχειρήσεις σε Αφρική και Βαλκάνια, υιοθετείται η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας ως απάντηση της ΕΕ στην εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ.

Ασχολήθηκα με την ευρωπαϊκή διάσταση της αμυντικής βιομηχανίας και την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας.

- Πολλές απόπειρες είχαν γίνει στο παρελθόν να ξεπερασθεί η εθνική πολυδιάσπαση της αμυντικής βιομηχανίας, προσέκρουαν σε ισχυρές αντιστάσεις, προτάσεις της Επιτροπής το 2003, εκμεταλλεύθηκε τη συγκυρία. Ωστόσο αργή πρόοδος, οι πρώτες οδηγίες υιοθετήθηκαν το 2009 (ενδοκοινοτικό εμπόριο και προμήθειες αμυντικών αγαθών), προσκόμματα κατά την εφαρμογή. Επίσης προγράμματα έρευνας και τεχνολογίας, απετέλεσαν τον προπομπό της Μόνιμης Στρατιωτικής Συνεργασίας και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Άμυνας (2017).
- ΕΕ απέτυχε να αποτρέψει την επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ λόγω εσωτερικών διαφωνιών, έλλειψη εσωτερικής συνοχής. Αντίθετα, επιτυχής υπήρξε η μακρόχρονη διαπραγμάτευση με ευρωπαϊκή πρωτοβουλία για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, συμφωνία το 2015, αν και στη συνέχεια αποσύρθηκαν οι ΗΠΑ (αντιευρωπαϊκή, αντισυμμαχική πολιτική Τραμπ).
- Από το 2007/08 προβληματική σχέση με τη Ρωσία, αποκλεισμός από μια ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας (σχετικές προτάσεις της Ρωσίας: 1994, 2008, 2021), νομίζω ήταν στρατηγικό λάθος, φάνηκε πάλι πρόσφατα με την κρίση στην Ουκρανία.

Παρέκβαση

Παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση 2008, η ΕΕ βρέθηκε απροετοίμαστη, ωστόσο η ΟΝΕ άντεξε. Από το 2010, με την κρίση δημοσίου χρέους στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, τη φούσκα ακινήτων και τραπεζική κρίση σε Ιρλανδία και Ισπανία, τραπεζική κρίση στην Κύπρο και Σλοβενία, το πολύ

ψηλό δημόσιο χρέος σε Ιταλία και Βέλγιο, αναδύθηκαν οι ατέλειες της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ.

Ενώ υπήρχε ενιαία νομισματική πολιτική υπό την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η δημοσιονομική πολιτική ήταν υπόθεση των κρατών μελών συνοδευόμενη από τη δέσμευση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) που και αυτό δεν είχε τηρηθεί επιμελώς (Γερμανία και Γαλλία 2004).

Επίσης δεν υπήρχε κοινή εποπτεία των τραπεζών, ιδιαίτερα σημαντική λόγω της υπερβολικής έκθεσης των τραπεζών σε ομόλογα υπερχρεωμένων κρατών. Δεν είχε προβλεφθεί κοινοτικός μηχανισμός στήριξης σε περίπτωση κρίσεων, όταν ξέσπασε η κρίση αποφασίστηκε η εμπλοκή του ΔΝΤ καθώς και η χρηματοδότηση από τα άλλα κράτη μέλη της ευρωζώνης η οποία οδήγησε σε πώλωση των κρατών μελών λόγω της ασυμμετρίας δανειστών – δανειοληπτών.

Εγώ έζησα τα γεγονότα αυτά ως παρατηρητής, αλλά πολύ έντονα λόγω της πρότερης ενασχόλησης μου και λόγω της διακινδύνευσης της ίδιας της ΕΕ και της συμμετοχής της Ελλάδος σε αυτήν. Ομολογώ ότι αντιμετώπισα ένα είδος έντονης προσωπικής αμφισβήτησης, κατά πόσον οι επαγγελματικές και πολιτικές επιλογές μου ήταν ορθές, τα επιτεύγματα της Ευρώπης και της Ελλάδος κινδύνευσαν να γίνουν άθυρμα των εξελίξεων.

Από την εμπειρία αυτή συγκρατώ τα εξής.

- Η 10ετής θητεία Μπαρόζο 2004-14 υπήρξε εξόχως προβληματική διότι δεν ανέλαβε εγκαίρως νομοθετική πρωτοβουλία η Επιτροπή ώστε να θωρακισθεί η ΟΝΕ έναντι των κινδύνων από την παγκοσμιοποίηση και την απορρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών. Ωστόσο πρόταση της Επιτροπής να ελέγχονται τα στοιχεία των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών δεν εγκρίθηκε από το Συμβούλιο.

- Γενικότερη αδυναμία της Γαλλίας στη δεκαετία 2007-17 σε συνδυασμό με μια Γερμανία ισχυρή από το 2000 και μετά, πράγμα που ανέτρεψε τη θεμελιώδη ισορροπία μεταξύ των δύο σημαντικότερων κρατών μελών.
- Συνολικά, η πολιτική συγκυρία ήταν στον αντίποδα της δεκαετίας Ντελόρ, με συνέπειες για την ισορροπία μεταξύ των θεσμικών οργάνων της ΕΕ, συγκεκριμένα την αποδυνάμωση της Επιτροπής, την ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αλλά και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δηλαδή ανακατάταξη στο λεγόμενο θεσμικό τρίγωνο.
- Η κρίση επίσης οδήγησε de facto στην ενίσχυση της ΕΚΤ η οποία ελλείπει κοινών δημοσιονομικών εργαλείων στήριξης ανέλαβε μόνη της να στηρίξει το κοινό νόμισμα. Θυμίζω το 'Whatever it takes' του Προέδρου Ντράγκι το καλοκαίρι 2012 με συνέπεια να σταματήσει η κερδοσκοπική επίθεση στις κεφαλαιαγορές. Η ΕΚΤ και το Δικαστήριο της ΕΕ κλήθηκαν - και το έπραξαν επαρκώς - να υποκαταστήσουν αποφάσεις δημοκρατικά εκλεγμένων ηγεσιών.

V. 2011-2017. Αραβική Εξέγερση, η μεσογειακή πολιτική της ΕΕ από το 1995 - διαδικασία της Βαρκελώνης και από το 2008 - Ένωση για τη Μεσόγειο, δεν είχε επιτύχει να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να αποτραπεί η γενικότερη αποσταθεροποίηση.

Επίσης έξαρση της ισλαμικής τρομοκρατίας το 2015-16, και μεταναστατευτική κρίση από το 2015 και εξής.

Μέση Ανατολή, Ανατολική Μεσόγειος: καταστροφικές επεμβάσεις ΗΠΑ σε Αφγανιστάν και Ιράκ, απραξία στην περίπτωση της Συρίας, αποτυχία και απόσυρση των ΗΠΑ, παράλληλα στροφή ΗΠΑ προς Ασία και Ειρηνικό / Ινδικό Ωκεανό, ανταγωνισμός με την Κίνα, το γεωπολιτικό κενό εκμεταλλεύθηκαν Ρωσία, Τουρκία, Ιράν κυρίως. Υποτονική η διπλωματία της ΕΕ.

Εργάστηκα στην Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) σε θέματα ασφάλειας και Μάγκρεμπ / Σαχέλ.

- Δύσκολη μετάβαση προς μια ευρωπαϊκή διπλωματική υπηρεσία, απαξίωση στελεχών της ΕΕ, κυριαρχία διπλωματών των κρατών μελών, παρατηρήθηκαν έλλειψη συνέχειας και εθνικές στρατηγικές, γραφειοκρατικοποίηση, έλλειψη αίσθησης ότι εργαζόμαστε για ένα κοινό σκοπό (έspirit de corps), απουσία και αποτροπή πολιτικών πρωτοβουλιών στην αρχική φάση (Μπαρόζο, Άστον), στην πορεία σχετική βελτίωση (Γιούνκερ, Μογκερίνι).
- Συμπέρασμα: Η δημιουργία του εργαλείου, της ΕΥΕΔ, δεν αναπληρώνει την ανυπαρξία πολιτικής.

Εδώ τελειώνει η προσωπική μου ανάμειξη και εκ των έσω γνώση των εξελίξεων. Στην πορεία αυτή γνώρισα μεταπτώσεις πολιτικών συγκυριών, έζησα θετικές εξελίξεις αλλά επίσης πολιτικά αδιέξοδα και απογοητεύσεις. Συνολικά μένει η ικανοποίηση ότι εργάστηκα για ένα ιστορικό εγχείρημα, είδα την πρόοδο ως αποτέλεσμα συλλογικών προσπαθειών, αν και όχι αμέσως, και βίωσα μεγάλες αλλαγές στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Μου παρουσιάστηκαν προσωπικά καλές ευκαιρίες, μπόρεσα να ασχοληθώ με ποικιλία θεμάτων. Κατ' επανάληψη βρέθηκα στο επίκεντρο των εξελίξεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δεν το επιδίωξα πάντα συνειδητά, υπάρχει μεγάλη δόση συμπτώσεων στην πορεία που ακολούθησα. Ακόμη και να το επιδιώκεις δεν μπορείς να το επιτύχεις σε ένα μεγάλο οργανισμό όπου παρεμβαίνουν πολλοί παράγοντες, άλλωστε δεν είχα την στήριξη ισχυρών παραγόντων.

B. Σκέψεις ενός Ευρωπαίου πολίτη

Έρχομαι τώρα στο δεύτερο μέρος, την ευρύτερη προοπτική για την ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, το παρόν και ερωτήματα για το μέλλον.

I. Από που ερχόμαστε

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν μπορεί να γίνει κατανοητή παρά μόνο ως αντίδραση στις τραυματικές εμπειρίες στο πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα. Ο Ευρωπαϊκός εμφύλιος πόλεμος σε δύο φάσεις, όπως έχουν χαρακτηριστεί οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, επέφερε ανυπολόγιστες καταστροφές, πολλές δεκάδες εκατομμύρια νεκρών και τραυματιών και τεράστιες ζημιές σε καλλιέργειες, εργοστάσια και υποδομές, αλλά και βαθύτατα ψυχικά τραύματα και ηθικούς προβληματισμούς.

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον να διαβάσει κανείς π.χ. τα κείμενα δύο φίλων, του Γάλλου Romain Rolland και του Γερμανού Hermann Hesse, που περιγράφουν την απελπισία τους ενώπιον της φρίκης και του παραλογισμού του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου αναπτύχθηκαν διάφορες πρωτοβουλίες όπως το κίνημα της Πανευρώπης του Coudenhove-Kalergi από το 1922 και η πρόταση του Briand το 1929 στην Κοινωνία των Εθνών για έναν ομοσπονδιακό δεσμό μεταξύ των ευρωπαϊκών λαών. Ο Ισπανός Ορτέγκα υ Γκασέτ, στην 'Εξέγερση των μαζών', αναφέρεται στην ανάγκη οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης. Η έκρηξη της τεχνολογίας και της βιομηχανικής παραγωγής προσκρούει στα στενά εθνικά σύνορα τα οποία πρέπει να ξεπερασθούν ώστε να μη περιορισθεί η αναπτυξιακή δυναμική. Ο Αυστριακός Στέφαν Τσβάιχ, στα 'Απομνημονεύματα ενός Ευρωπαίου', περιγράφει βιώματα και συναισθήματα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ η απελπισία που τον κυρίευσε όταν ξέσπασε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος τον οδήγησε στην αυτοκτονία.

Ήδη κατά την αντίσταση κατά του φασισμού και του ναζισμού, ο Ιταλός Αλτιέρο Σπινέλλι προέβαλε ένα φεντεραλιστικό όραμα για την Ευρώπη (στις 14 Φεβρουαρίου 1984 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε ψήφισμα υπέρ του Σχεδίου Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Τα κινήματα υπέρ της ευρωπαϊκής ενοποίησης εντάθηκαν κατά την περίοδο 1945-50. Θυμίζω την

περίφημη ομιλία του Τσώρτσιλ στη Ζυρίχη το 1946 όταν πρότεινε τον σχηματισμό των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, βέβαια χωρίς τη συμμετοχή της Βρετανίας, επίσης το Συνέδριο της Χάγης το 1948.

Από τις ιδεολογικές αυτές ζυμώσεις και τις στάχτες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου αναδείχθηκαν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες που ανταποκρίνονταν:

α) στις πρακτικές, υλικές ανάγκες των ευρωπαϊκών κοινωνιών μετά την απόλυτη καταστροφή (Τζαντ 'Μετά τον πόλεμο')

β) στις ανάγκες του ψυχρού πολέμου, η Γερμανία έπρεπε να ανορθωθεί οικονομικά ώστε να συμβάλει στη συλλογική προσπάθεια της Δύσης υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και του NATO.

Οι πρωτεργάτες της ευρωπαϊκής ενοποίησης είχαν πολλά κοινά σημεία, την εμπειρία του πολέμου, καταγωγή από συνοριακές περιοχές, πολυγλωσσία, κοινές χριστιανοδημοκρατικές, σοσιαλιστικές και φιλελεύθερες καταβολές ουμανισμού, διεθνείς οικονομικές ή πολιτικές εμπειρίες. Σημειωτέον επίσης ότι οι ευρωπαϊκές επιλογές των ιδρυτικών πατέρων συμβάδιζαν με τα εθνικά συμφέροντα των χωρών τους.

- Αυτό το στοιχείο είναι μια σταθερά της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η οποία δεν μπορεί να προχωρήσει εις βάρος των βασικών συμφερόντων των κρατών μελών.

Η ίδρυση των τριών κοινοτήτων (ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, Ευρατόμ), είχε ως κύριο στόχο την ειρήνευση της Ευρώπης μέσω της οικονομικής ολοκλήρωσης, μέσω κοινών θεσμών και κοινών πολιτικών, με αξιοσημείωτη επιτυχία. Ωστόσο δεν ευοδώθηκε τότε η αμυντική και πολιτική ενοποίηση (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άμυνας και Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα).

Σχηματικά μπορούμε να διακρίνουμε διάφορες φάσεις του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, με το κέντρο βάρους της ευρωπαϊκής ενοποίησης να μετατοπίζεται κατά την πάροδο των δεκαετιών.

- στην πρώτη φάση προτεραιότητα υπήρξε η διασφάλιση της ειρήνης
- στη συνέχεια η επίτευξη της ευημερίας για ευρύτερα κοινωνικά στρώματα

- μετά η επιδίωξη διεθνούς παρουσίας (εξωτερική πολιτική και ασφάλεια)
- πιο πρόσφατα η απαίτηση δημοκρατίας έχει καταλάβει το προσκήνιο.

Η εξέλιξη της ΕΕ μπορεί, υπό το πρίσμα της δημοκρατίας, να περιγραφεί ως διαλεκτική σχέση μεταξύ των ελίτ και των πολιτών σε διαδοχικές φάσεις. Πέρασαμε από τη λεγόμενη ανεκτική συναίνεση (permissive consensus), σχηματικά έως το 1990, στην περιοριστική διαφωνία (constraining dissensus) μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και στη συνέχεια στη φάση αυξανόμενου ευρωσκεπτικισμού και λαϊκισμού από τα μέσα της δεκαετίας του 2000.

Οι λαοί διακαώς επιθυμούσαν την ειρήνη μετά τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους και στήριξαν την ευρωπαϊκή συνεργασία που εγκαινιάστηκε με τη Δήλωση Σούμαν στις 9 Μαΐου 1950. Οι ελίτ προώθησαν τη συνεργασία με τη δημιουργία μιας μεγάλης αγοράς (οικονομίες κλίμακος) γνωρίζοντας ότι ήταν ο μόνος τρόπος για την ανοικοδόμηση μετά τις καταστροφές του πολέμου. Μπορεί να μιλήσει κανείς για μια συλλογική πεφωτισμένη ηγεσία, και οι λαοί ακολούθησαν. Σημαντικό ρόλο ως ενοποιητικός παράγων έπαιξε το εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ, που συνίστατο στο να μη χρειαστεί να επέμβουν εκ νέου στο μέλλον στις ευρωπαϊκές υποθέσεις όπως στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους.

II. Που βρισκόμαστε σήμερα

Από το 2008 αντιμετωπίζουμε μια σειρά κρίσεων που επικαλύπτονται χωρίς να διευθετούνται, αντίθετα με τις κρίσεις του παρελθόντος που ξεπερνούσαν με συμβιβασμούς. Γράφει ο Μονέ στα Απομνημονεύματά του: «Η Ευρώπη θα οικοδομηθεί μέσα από κρίσεις και θα είναι το άθροισμα των λύσεων που θα έχουν δοθεί στις κρίσεις αυτές». Οδηγηθήκαμε στη λεγόμενη πολυκρίση, δηλαδή κρίση σε πολλά πεδία ευρωπαϊκής ενοποίησης ταυτόχρονα, τόσο στο εσωτερικό της ΕΕ (οικονομία, δημοκρατία) όσο και στο διεθνές περιβάλλον λόγω της ανατροπής των διεθνών ισορροπιών και των νέων προκλήσεων ασφάλειας και άμυνας.

Οικονομική ολοκλήρωση

Η εσωτερική αγορά είναι η σπονδυλική στήλη της ΕΕ, έχει επιτευχθεί μεγάλη πρόοδος αλλά σε διάφορους τομείς χρειάζεται νέα ώθηση (κεφαλαιαγορές, ψηφιοποίηση, αμυντική βιομηχανία ...)

Η ΟΝΕ πέτυχε όσον αφορά την εισαγωγή, εσωτερική αποδοχή και διεθνή αναγνώριση του κοινού νομίσματος καθώς και στην άσκηση νομισματικής πολιτικής, αλλά απαιτείται σύγκλιση και της οικονομικής πολιτικής.

Κατά την κρίση 2008-10, η ΟΝΕ διατηρήθηκε παρά τις Κασσάνδρες, ισχυρή ένδειξη ότι πρόκειται για ένα κατ' εξοχήν πολιτικό εγχείρημα, αλλά υπήρχαν μεγάλες διαφορές στην ανταγωνιστικότητα μεταξύ των κρατών μελών, οι διαφορές αυτές πρέπει να μειωθούν, δηλαδή απαιτείται πραγματική σύγκλιση.

Η κρίση οδήγησε σε μεταρρυθμίσεις προς ενίσχυση της ΟΝΕ που αφορούν τη διαδικασία μακροοικονομικής επιτήρησης, μικροοικονομικής επιτήρησης, δηλ. την εποπτεία των τραπεζών, και τη δημιουργία μηχανισμών στήριξης.

Πιο πρόσφατα, λόγω της πανδημίας, ανεστάλησαν διάφοροι κοινοτικοί μηχανισμοί, κυρίως ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων και η εφαρμογή του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ). Αυτή τη φορά η κρίση ήταν συμμετρική. Σε όλα τα κράτη μέλη αυξήθηκε το δημόσιο χρέος, κατά μέσον όρο κατά περίπου 20 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, με μεγάλες διαφορές στο επίπεδο του χρέους. Ενόψει της επανεφαρμογής του ΣΣΑ έχει ξεκινήσει ένας ευρύτερος διάλογος. Πόσο ριζική θα είναι η σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση της διακυβέρνησης της ΟΝΕ?

Μεταξύ άλλων συζητούνται τα κριτήρια βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους, το ύψος ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν είναι η μόνη παράμετρος, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το κόστος εξυπηρέτησης το οποίο εξαρτάται από το ύψος των επιτοκίων και τη διάρκεια του χρέους. Πρόσφατη εισήγηση του

Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας υποστηρίζει το επιτρεπόμενο ύψος των δημόσιων ελλειμμάτων να παραμείνει στο 3% του ΑΕΠ, αλλά το όριο του δημοσίου χρέους να αυξηθεί από 60% στο 100% του ΑΕΠ (που ανταποκρίνεται στον μέσο όρο σήμερα όπως συνέβαινε με το 60% στις αρχές δεκαετίας 1990) και ότι για τις προσαρμογές αυτές δεν απαιτείται τροποποίηση της Συνθήκης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή φαίνεται να προκρίνει μια μείωση του λόγου χρέους προς ΑΕΠ με μικρότερα βήματα, δηλαδή η επίτευξη του στόχου να γίνεται σε διάστημα μεγαλύτερο των 20 ετών που προβλέπεται σήμερα, ενώ γίνονται επίσης σκέψεις για διαφοροποιημένα όρια χρέους ανά κράτος μέλος.

Είναι βέβαιο ότι θα διατηρηθούν δημοσιονομικοί κανόνες στην ευρωζώνη, με προσαρμογές στις νέες συνθήκες, αυτό απαιτεί μια υγιής οικονομική πολιτική αλλά και η αντιμετώπιση του λεγόμενου ηθικού κινδύνου εφόσον δεν υπάρχει ενιαία δημοσιονομική πολιτική. Πάντως φαίνεται ότι η Επιτροπή έχει ελαφρώς τροποποιήσει την ορολογία που χρησιμοποιεί, αντί για δημοσιονομική πειθαρχία γίνεται τώρα λόγος για δημοσιονομική υπευθυνότητα.

Υπάρχουν φόβοι πληθωρισμού μετά τη λήξη των εκτάκτων μέτρων λόγω πανδημίας, θα απαιτηθεί απορρόφηση της υπερβάλλουσας ρευστότητας ώστε να αποτραπεί έξαρση του πληθωρισμού. Ως προς την πρόσφατη σημαντική αύξηση του πληθωρισμού οι γνώμες διίστανται αν πρόκειται για παροδικό ή μόνιμο φαινόμενο. Η ΕΚΤ υιοθέτησε πρόσφατα νέα στρατηγική ως προς τον στόχο του πληθωρισμού.

Εκκρεμεί η ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ένωσης, έχει ήδη υλοποιηθεί η κοινή εποπτεία των τραπεζών, έχει υιοθετηθεί ο κανονισμός για τη διαδικασία και το ταμείο εκκαθάρισης, έχει συμφωνηθεί η διασφάλιση επαρκών πόρων για το ταμείο εκκαθάρισης αλλά εκκρεμεί η κοινή ασφάλιση των αποταμιεύσεων. Συμβιβαστική πρόταση της γαλλικής προεδρίας.

Η δραστική μείωση του συστημικού κινδύνου που προέρχεται από τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια (ΜΕΔ) είναι αναγκαία προϋπόθεση, ιδίως για ορισμένους εταίρους, προκειμένου να ενισχυθούν οι μηχανισμοί επιμερισμού κινδύνων της Ευρωζώνης, κυρίως ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM) και το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλισης των Καταθέσεων (EDIS). Αυτό αφορά κυρίως την Ιταλία και την Ελλάδα. Σημειώνεται συναφώς ότι τα ΜΕΔ ανέρχονται στην ΕΕ στο 2.1% του συνολικού δανεισμού, στην Ελλάδα με το σχήμα τιτλοποίησης 'Ηρακλής' σημειώθηκε μείωση σε μονοψήφιο ποσοστό από το πολύ υψηλό 43% των συνολικών δανείων στα μέσα του 2019.

Έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος στην ένωση κεφαλαιαγορών και η έκδοση κοινών ομολόγων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας που αποφασίσθηκε το 2020 αναμένεται να δώσει νέα ώθηση. Συγκεκριμένα θα διευρύνει τη ρευστότητα στις κεφαλαιαγορές και θα επιτρέψει την ευκολότερη χρηματοδότηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών αλλά και των δημοσίων ελλειμμάτων. Σημειώτεον ότι υπάρχει μεγάλο περιθώριο χρηματοπιστωτικής ολοκλήρωσης στην εσωτερική αγορά, η κατάσταση της ΕΕ απέχει πολύ από εκείνη των ΗΠΑ.

Η κυβερνητική συμφωνία στη Γερμανία διαπιστώνει ότι το ΣΣΑ έδειξε την απαιτούμενη ευελιξία, αλλά ότι πρέπει να απλοποιηθεί και να καταστεί πιο διαφανές. Η μετεξέλιξη των δημοσιονομικών κανόνων πρέπει να προσανατολίζεται στην επίτευξη των στόχων της οικονομικής ανάπτυξης, της βιωσιμότητας του χρέους και βιώσιμων και φιλικών προς το περιβάλλον επενδύσεων. Δεδομένου ότι απαιτούνται μεγάλες επενδύσεις για την ενεργειακή μετάβαση, αναμένεται ότι δημόσιες τράπεζες και οργανισμοί θα αναλάβουν να δανειστούν τα αντίστοιχα κεφάλαια στις κεφαλαιαγορές χωρίς να επηρεάζονται τα δημόσια ελλείμματα.

Η γαλλική προεδρία έχει φιλόδοξους στόχους αλλά περιορισμένο χρόνο στη διάθεσή της. Η τελευταία έκθεση του Eurogroup προβλέπει εντατικό πρόγραμμα εργασίας.

Νέες προκλήσεις αντιμετωπίζει πλέον η οικονομική πολιτική λόγω πανδημίας, κλιματικής αλλαγής και ψηφιοποίησης. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας και οι εφοδιαστικές αλυσίδες είναι υπό αναθεώρηση, έχει διατυπωθεί το αίτημα στρατηγικής αυτονομίας της ΕΕ (έλεγχος των επενδύσεων ξένων κρατικών εταιρειών, προσαρμογή πολιτικής ανταγωνισμού, επαναφορά παραγωγικού δυναμικού στην Ευρώπη, αποφυγή μακρών εφοδιαστικών αλυσίδων - και για περιβαλλοντικούς λόγους, πρωτοπορία σε νέες τεχνολογίες και των σχετικών προδιαγραφών που να ανταποκρίνονται σε ηθικές αξίες). Με το Ταμείο Ανάκαμψης εγκαινιάσθηκε η κοινή ανάληψη χρέους ώστε να ενισχυθούν οι απαιτούμενες μαζικές επενδύσεις για τη διπλή μετάβαση, ενεργειακή και ψηφιακή. Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν το Ταμείο θα παραταθεί χρονικά και αν θα καταστεί μόνιμος επενδυτικός και σταθεροποιητικός βραχίονας της ευρωζώνης.

Παρέκβαση - Η περίπτωση της Κύπρου

Η Κύπρος έζησε την κρίση της ευρωζώνης με δραματικό τρόπο το 2013, ιδιαίτερα η περικοπή των καταθέσεων υπήρξε για πολύ κόσμο μια τραυματική εμπειρία. Δεν γνωρίζω το πρόβλημα στις λεπτομέρειές του, δεν έχω ασχοληθεί, έχουν γραφεί διάφορα για το τραπεζικό σύστημα της Κύπρου την εποχή εκείνη. Αντικειμενικά, ο όγκος των καταθέσεων ήταν πολύ μεγάλος σχετικά με το ΑΕΠ, παρόμοιο πρόβλημα υπήρχε στην Ιρλανδία και κυρίως στην Ισλανδία, εκτός αυτού καταγραφόταν συγκέντρωση καταθέσεων επειδή μεγάλο μέρος προέρχονταν από τη Ρωσία, ένα κράτος χωρίς καλό επίπεδο κράτους δικαίου, εξ άλλου φαίνεται πως δεν λειτούργησε επαρκώς ο εθνικός μηχανισμός εποπτείας.

Ήδη οι συνθήκες είναι διαφορετικές, υπάρχει ευρωπαϊκή εποπτεία για τις λεγόμενες συστημικές τράπεζες σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ωστόσο είναι ακόμη ατελής ο μηχανισμός εξυγίανσης των συστημικών τραπεζών και ανύπαρκτος για τις μη συστημικές τράπεζες. Οι τελευταίες ωθούνται εκ των πραγμάτων σε εκκαθάριση σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες με αποκλίνουσες λύσεις που κατακερματίζουν την αγορά και αποθαρρύνουν τους επενδυτές.

Η Κύπρος θα μπορούσε ίσως να ζητήσει την ευρωπαϊκή εποπτεία και για μη συστημικές τράπεζες ώστε να ενισχύσει τη σταθερότητα του συστήματος. Εκτός αυτού χρήσιμο θα ήταν να διαφοροποιηθεί η πελατεία, π.χ. προς τις αραβικές χώρες. Ενδείκνυται επίσης διαφοροποίηση του κινδύνου κράτους ως προς τοποθετήσεις σε ομόλογα, άλλωστε ελπίζεται ότι δεν θα ξαναπαρουσιασθεί ο φαύλος κύκλος τραπεζικών επενδύσεων σε ομόλογα υπερχρεωμένων κρατών. Οι κυπριακές τράπεζες μπορούν να επιχειρήσουν να κερδίσουν ένα σεβαστό μερίδιο στην αγορά ομολόγων της ΕΕ στο πλαίσιο του Ταμείου Ανάπτυξης και γενικότερα στην αναπτυσσόμενη αγορά των λεγόμενων πράσινων ομολόγων. Χρειάζονται επενδύσεις σε ανθρώπινο δυναμικό και νέες τεχνολογίες, γενικότερα ο τραπεζικός κλάδος διέρχεται περίοδο σοβαρών ανακατατάξεων με μείωση του προσωπικού και αναπροσαρμογή των δραστηριοτήτων του.

Συναφώς αναφέρω την πρόσφατη πρόταση της Επιτροπής για την ελάχιστη φορολογία, πρόκειται για την ενσωμάτωση στο κοινοτικό δίκαιο της συμφωνίας στον ΟΟΣΑ ώστε να αποτραπούν φαινόμενα όπως π.χ. τα Panama papers, καθώς επίσης ο προς τα κάτω φορολογικός ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών μελών.

Δημοκρατική Νομιμοποίηση

Η διεύρυνση προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη οδήγησε σε μεγαλύτερη ανομοιογένεια της ΕΕ, η πρόσφατη ιστορία των κρατών μελών είναι πολύ διαφορετική, διαφορές κοινωνικοποίησης, θεμελιώδεις αξίες αμφισβητούνται από ορισμένες κυβερνήσεις, προβλήματα ακόμη και εντός της ενωμένης Γερμανίας μεταξύ πρώην ανατολικών και δυτικών περιοχών παρά το ενιαίο νομικό σύστημα και τις τεράστιες οικονομικές μεταβιβάσεις (πάνω από 1600 δις ευρώ σε 30 χρόνια).

Η φιλελεύθερη δημοκρατία, που αποτελεί το κοινό σύστημα των κρατών μελών και της ΕΕ (Συνθήκη άρθρα 9-12), συναποτελείται από 3 στοιχεία:

1) αντιπροσωπευτική δημοκρατία με ελεύθερες εκλογές

- 2) κράτος δικαίου
- 3) θεμελιώδη δικαιώματα και βασικές ελευθερίες.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ευθεία, ανοικτή αμφισβήτηση του κράτους δικαίου ως βάσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος από ορισμένα κράτη μέλη όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία, έχει προκληθεί σοβαρή αξιακή κρίση, η οποία δεν επιτρέπεται να μείνει αναπάντητη, δεν υπάρχει πλέον περιθώριο εφησυχασμού διότι απειλείται το ίδιο το οικοδόμημα. Βέβαια ορισμένοι στο εξωτερικό επιχαίρουν, είναι ευθύνη των Ευρωπαίων πολιτών, των κυβερνήσεων των κρατών μελών και των θεσμών της ΕΕ να αντιδράσουν.

Η ανάδυση του λαϊκισμού είναι ευρύτερο φαινόμενο, δεν περιορίζεται στην ΕΕ. Αλλά υπάρχει μια ευρωπαϊκή διάσταση, με την έννοια ότι ο λαϊκισμός στρέφεται κατά της ΕΕ ως ευρωσκεπτικισμός. Αναμφισβήτητα ο λαϊκισμός συνέβαλε στην απόφαση του Brexit.

Πως αντιμετωπίζεται ο ευρωσκεπτικισμός και ο λαϊκισμός?

- Κατ'αρχήν απαιτείται η θεσμοθέτηση ενδοσυστημικής αντιπολίτευσης, με άλλα λόγια η πολιτικοποίηση του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι, ώστε να διευκολύνεται ο αναπροσανατολισμός των πολιτικών επιλογών όταν αλλάζουν οι πλειοψηφίες εντός του οιονεί συνταγματικού πλαισίου που ορίζουν οι Συνθήκες.
- Η διαδικασία επικεφαλής υποψήφια (Spitzenkandidat), μια πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2014, οδήγησε στην πολιτικοποίηση και προσωποποίηση των ευρωεκλογών, υπήρξε θετικό βήμα προς την μεγαλύτερη συμμετοχή των ψηφοφόρων, φάνηκε καθαρά το 2019, αλλά εντέλει διάψευση των προσδοκιών για διάφορους λόγους.
- Οι ευρωεκλογές εξακολουθούν να διεξάγονται σε εθνικά πλαίσια με εθνικούς εκλογικούς νόμους, και συνήθως υπερισχύουν τα εθνικά κριτήρια.
- Χρειάζονται διασυννοριακά ψηφοδέλτια.
- Να δημιουργηθούν πραγματικά ευρωπαϊκά κόμματα (και όχι ενώσεις εθνικών κομμάτων παρόμοιου ιδεολογικού προσανατολισμού όπως είναι

σήμερα), που να προτείνουν στους πολίτες / ψηφοφόρους εναλλακτικά σενάρια και προγράμματα ώστε να δίνεται χώρος στην ενδοσυστημική αντιπολίτευση.

Αυτά είναι μερικά βήματα προς την ευρωπαϊκή κοινοβουλευτική δημοκρατία.

- Η κριτική ότι η ΕΕ ασκεί πολιτικές χωρίς πολιτική (policies without politics) δεν ισχύει πλέον
  - πολιτική Επιτροπή Γιούνκερ, ήταν επικεφαλής υποψήφιος των χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων, στην αρχή της θητείας του επετεύχθη προγραμματική συμφωνία των 3 θεσμικών οργάνων (Κοινοβούλιο, Συμβούλιο, Επιτροπή) για τις προτεραιότητες δράσης
  - γεωπολιτική Επιτροπή φον ντερ Λάιεν, μένει να υλοποιηθεί, λόγος περί στρατηγικής αυτονομίας, όπως θα δούμε ευθύς αμέσως.

Διεθνές περιβάλλον

Κύρια χαρακτηριστικά είναι το τέλος του διπολισμού, οι αναδυόμενες δυνάμεις, τα κράτη-ήπειροι, και η ολόπλευρη παγκοσμιοποίηση.

Οι ευρωπαϊκοί μηχανισμοί ΚΕΠΠΑ και ΕΠΑΑ, πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες περιστάσεις, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας 2003 και η Ολοκληρωμένη Στρατηγική 2016 υπολείπονται των απαιτήσεων των καιρών. Έχει προχωρήσει η επεξεργασία της λεγόμενης Στρατηγικής Πυξίδας που αναμένεται να εγκριθεί από το Συμβούλιο τον Μάρτιο.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο είναι η λήψη αποφάσεων με ομοφωνία, δηλαδή ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής, που δίνει δικαίωμα αρνησικυρίας σε κάθε κράτος μέλος. Η αρχή της ομοφωνίας φαίνεται εκ πρώτης όψεως να διασφαλίζει τα ζωτικά συμφέροντα ιδιαίτερα των μικρών κρατών έναντι των μεγάλων εταίρων. Πρόκειται όμως για ψευδαίσθηση, στην πραγματικότητα η αρχή αυτή οδηγεί στην παράλυση της ΕΕ με συνέπεια να μη μπορεί να υπερασπισθεί τα ζωτικά *κοινά* συμφέροντα στη διεθνή σκηνή. Από αυτό ζημιώνονται περισσότερο τα μικρότερα κράτη μέλη, ενώ τα μεγαλύτερα έχουν περισσότερους τρόπους να αντιδράσουν.

Αντίθετα πρέπει να αναζητείται το ευρύτερο κοινό συμφέρον που σίγουρα υπάρχει. Πολλές φιλοευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις φαίνεται να έχουν παραιτηθεί από την αναζήτηση, διατύπωση και υπεράσπιση του κοινού συμφέροντος, περιλαμβανομένης της υπεράσπισης των κοινών αξιών. Αν όμως δεν γίνει αυτό δεν θα είναι δυνατό να διατηρηθεί η ευρωπαϊκή συνοχή με συνέπεια να έχουμε διαλυτικά φαινόμενα.

Το διεθνές περιβάλλον χαρακτηρίζεται από αστάθεια, αβεβαιότητα και ρευστότητα. Η βαθειά πόλωση στις ΗΠΑ, η ανασφάλεια του ρωσικού καθεστώτος, η θεαματική αύξηση οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος και ο εθνικισμός της Κίνας, η αυταρχική και διεκδικητική Τουρκία, η ενδημική αστάθεια στη Μέση Ανατολή, η δημογραφική έκρηξη στην Αφρική, όλα αυτά συνθέτουν ένα περιβάλλον αναρχίας και κινδύνων όπου επικρατούν οι απειλές και η βία, και τούτο κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην ειρήνη και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Έναντι όλων αυτών η ΕΕ εκφράζει ένα πρότυπο διεθνών σχέσεων που δεν βασίζεται κυρίως στην ισχύ αλλά σε αξίες, αρχές, κανόνες, διαδικασίες, διαπραγματεύσεις και συμβιβασμούς, δηλαδή είναι πιο κοντά στην καντιανή και φιλελεύθερη παρά στη χομπειανή και ρεαλιστική προσέγγιση.

Κάποιοι θεωρούν ότι χωρίς ισχύ δεν επιβάλλονται κανόνες στις διεθνείς σχέσεις, ότι απαιτείται μια υπερδύναμη (ή ένα Διευθυντήριο) που θα διασφαλίζει την εφαρμογή των κανόνων. Αλλά η Κίνα αμφισβητεί πλέον ανοικτά την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ που είχε γίνει αποδεκτή μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και δεν είναι διατεθειμένη να συμβιβασθεί με το δυτικής εμπνεύσεως διεθνές σύστημα. Επομένως,

- είτε θα οδηγηθούμε σε μια νέα συστημική αντιπαράθεση, σε ένα νέο ψυχρό πόλεμο και τοπικές συγκρούσεις δι' αντιπροσώπων (proxy wars),
- είτε λόγω της ολόπλευρης και προϊούσας παγκοσμιοποίησης και ενόψει των πλανητικών προκλήσεων που επιβάλλουν τη διεθνή συνεργασία θα προχωρήσουμε σε ένα νέο διεθνές σύστημα, με πλήρη και ισότιμη συμμετοχή

αλλά και κοινή ευθύνη των μεγάλων δυνάμεων και το οποίο θα διασφαλίζει τα ζωτικά συμφέροντα όλων των κρατών και των πολιτών του κόσμου.

Η ΕΕ σε αυτή τη φάση και σε αυτό το εγχείρημα πρέπει και μπορεί να παίξει πρωτεύοντα ρόλο, έχει την ιστορική εμπειρία και δυνητικά πολλούς συμμάχους, πρέπει επομένως να αναλάβει την πρωτοβουλία, μαζί με άλλους παίκτες (like-minded countries), προς τούτο όμως απαιτείται πολιτική βούληση και συνοχή.

III. Που θέλουμε να πάμε

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση σήμερα αποτελεί μια δύσκολη εξίσωση, σε αυτό συμβάλλουν πολλοί παράγοντες.

Στην οικονομία πρέπει να επιτευχθεί πραγματική σύγκλιση μεταξύ κρατών και περιφερειών που είναι η μόνη εξασφάλιση ότι η ενοποιητική διαδικασία θα συνεχισθεί απρόσκοπτη στο μέλλον. Επίσης πρέπει να μειωθούν οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ κοινωνικών ομάδων και να εδραιωθεί η αίσθηση κοινωνικής δικαιοσύνης. Όμως η κοινωνική δικαιοσύνη δεν πρέπει να ταυτίζεται εσφαλμένως με την ισοπέδωση, πρόκειται για την παροχή ίσων ευκαιριών στο ξεκίνημα της ζωής κάθε ατόμου, επίσης σε ένα δεύτερο ξεκίνημα επειδή λόγω της παγκοσμιοποίησης, της ψηφιοποίησης, της κλιματικής αλλαγής και της δημογραφικής εξέλιξης, πολλά επαγγέλματα θα παύσουν να υπάρχουν, νέα επαγγέλματα θα εμφανισθούν, με συνέπεια ρήξεις στην επαγγελματική βιογραφία πολλών ανθρώπων. Επίσης απαιτείται ολοκλήρωση της νομισματικής και οικονομικής ενοποίησης, μεταξύ άλλων η ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ένωσης και της Ένωσης των Κεφαλαιαγορών. Και φυσικά η υλοποίηση της ενεργειακής μετάβασης και της Πράσινης Συμφωνίας με την απαιτούμενη κοινωνική ευαισθησία.

Στην πολιτική η ΕΕ πρέπει να ανταποκριθεί στην δημοκρατική απαίτηση η λειτουργία της να είναι διαφανής και κατανοητή στον πολίτη, και να του παρέχει επαρκείς δυνατότητες συμμετοχής, τουλάχιστο στον ίδιο βαθμό που διασφαλίζεται σε εθνικό επίπεδο.

Προφανώς αναφέρομαι στη φιλελεύθερη δημοκρατία, όχι στη λεγόμενη ανελεύθερη, εκλογική, λαϊκιστική δημοκρατία που δεν σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών και τους συνταγματικούς κανόνες του κράτους δικαίου. Εδώ η ΕΕ πρέπει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την ανοικτή αμφισβήτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας στο εσωτερικό της, ανέφερα ήδη την Ουγγαρία και Πολωνία. Επίσης να επιβάλει τον χωρίς εξαιρέσεις σεβασμό του ευρωπαϊκού δικαίου, επειδή η ΕΕ είναι κοινότητα δικαίου, η ευρωπαϊκή νομιμότητα είναι η συγκολλητική της ουσία, διαφορετικά αργά ή γρήγορα οι συνέπειες θα είναι μοιραίες για την ίδια την υπόσταση της ΕΕ.

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στην ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας με στόχο οι νέοι της ΕΕ να αποκτούν επαρκή γνώση του τρόπου λειτουργίας της ΕΕ ώστε να γίνουν υπεύθυνοι πολίτες, π.χ. ένα μάθημα στα σχολεία αγωγής του Ευρωπαίου πολίτη στο οποίο να παρέχονται βασικές γνώσεις περί της ΕΕ όπως γίνεται για τον τρόπο λειτουργίας του κράτους σε εθνικό επίπεδο, καθώς επίσης ένα μάθημα ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών / κρατών, συμπληρωματικό του μαθήματος της εθνικής και παγκόσμιας ιστορίας, ώστε να διευκολύνεται η κατανόηση της πολιτικής κουλτούρας στα κράτη εταίρους. Εννοείται ότι πρέπει να υποστηριχθεί η σχετική έρευνα και διδασκαλία στα πανεπιστήμια.

Οι εσωτερικές αυτές μεταρρυθμίσεις της ΕΕ σε οικονομία και πολιτική πρέπει να συντελεσθούν σε ένα διεθνές περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αστάθεια και ρευστότητα και ένα διεθνές σύστημα που αμφισβητείται όλο και περισσότερο από ισχυρούς παίκτες. Ο κόσμος είναι πλέον πολυπολικός. Δεν ξέρω αν θα ζήσουμε ένα νέο ψυχρό πόλεμο μεταξύ Κίνας και ΗΠΑ, πάντως κάτι τέτοιο δεν θα ήταν θετική εξέλιξη για τον κόσμο. Συνεργασία και όχι συγκρουσιακή λογική απαιτούν οι συγκυρίες και οι πολλές προκλήσεις, η κλιματική αλλαγή, οι πανδημίες, οι χάσκουσες ανισότητες, οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών, το οργανωμένο έγκλημα, η τρομοκρατία, οι θρησκευτικοί φανατισμοί.

Η θέση της ΕΕ σε μια νέα παγκόσμια αντιπαράθεση δεν θα ήταν εύκολη. Προτιμότερο είναι η ΕΕ να μη χρειασθεί να πάρει θέση μεταξύ των δύο αντίπαλων πόλων. Πρέπει, αντίθετα, να αναλάβει δράση ώστε να αποτραπεί μια παρόμοια τροπή των διεθνών σχέσεων. Άλλωστε η δράση αυτή θα ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής και στην ιστορική πορεία της ηγείρου μας. Αν το καταφέρει αυτό η ΕΕ, θα έχει συμβάλει αποφασιστικά στην παγκόσμια ειρήνη, θα έχει αποδείξει τη σημασία που έχει το δικό της μοντέλο διεθνών σχέσεων και θα έχει κερδίσει τις συμπάθειες των χωρών και λαών του κόσμου. Οι Ευρωπαίοι θα έχουμε κάθε λόγο να είμαστε υπερήφανοι. Και έχουμε οι Ευρωπαίοι όλες τις προϋποθέσεις να συμβάλουμε στην αποφυγή μιας συγκρουσιακής εξέλιξης.

Αλλά για να παίξει η ΕΕ τον ρόλο αυτό, που οι Ευρωπαίοι πολίτες και πολλοί εκτός Ευρώπης περιμένουν από αυτήν, πρέπει να οργανωθεί καλύτερα στην χάραξη και άσκηση της εξωτερικής δράσης της. Προκειμένου να ασκήσει πραγματική επιρροή πρέπει να καταστεί ένας παίκτης με συνεκτική πολιτική, αν και όχι μονολιθικός, ένας παίκτης προβλέψιμος αλλά και ικανός να αναλάβει δράση βάσει των αξιών και των συμφερόντων των Ευρωπαϊών πολιτών. Το ζητούμενο είναι η ευρωπαϊκή κυριαρχία.

Μίλησα για δύσκολη εξίσωση, πράγματι είναι δύσκολο το εγχείρημα της ταυτόχρονης επίτευξης των στόχων της οικονομικής προσαρμογής, της δημοκρατικής λειτουργίας και ενός αποτελεσματικού ρόλου στη διεθνή σκηνή. Δεν πρόκειται όμως για άλυτη εξίσωση. Στην πραγματικότητα η επίτευξη του ενός στόχου θα διευκολύνει την επίτευξη και των άλλων. Επί παραδείγματι, η εκπλήρωση των προσδοκιών σε οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη θα διασφαλίσει στο πολιτικό σύστημα της ΕΕ τη βασική νομιμοποίηση που προέρχεται από την ικανοποίηση αναγκών και την επίλυση προβλημάτων, δηλαδή από την αποτελεσματική άσκηση πολιτικής προς όφελος των πολιτών (νομιμοποίηση εκ του αποτελέσματος, output legitimacy), ενώ η αυξημένη συμμετοχή των πολιτών στις πολιτικές διαδικασίες θα νομιμοποιήσει επιπρόσθετα το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι (input

legitimacy). Η αυξημένη νομιμοποίηση από τις δύο αυτές πηγές (εκροές και εισροές) θα επιτρέψει να γίνουν τα απαιτούμενα βήματα προς την κατεύθυνση της ομοσπονδιακής οργάνωσης της ευρωπαϊκής συμπολιτείας. Και έτσι, αλλά μόνο με τον τρόπον αυτό, θα μπορέσει η Ευρώπη να διαδραματίσει στη διεθνή σκηνή το ρόλο που όχι μόνο δικαιούνται να αναμένουν οι πολίτες αλλά οφείλει να παίξει για την επιτυχή αντιμετώπιση των πλανητικών προκλήσεων και κινδύνων.

Η εξίσωση έχει λοιπόν λύση. Αλλά πρέπει να συμβάλουν πολλοί στην επίτευξή της. Στην ουσία απαιτείται όλοι οι πολίτες να αναλάβουν το μερίδιο που τους αναλογεί. Στην επίλυση της πολιτικής αυτής εξίσωσης οι πολίτες έχουν φυσικά τον πρώτο λόγο. Η φράση ίσως φαίνεται, όμως δεν είναι ταυτολογία. Πρόκειται για την ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος που παρόλες τις αδυναμίες του είναι το μόνο που είναι σε θέση να ικανοποιήσει όχι μόνο τις βασικές αλλά και τις ευγενέστερες ανάγκες των ανθρώπων. Προϋπόθεση είναι όμως η αυτενέργεια και υπευθυνότητα των πολιτών και ο σεβασμός των θεσμών και των νόμων από όλους, όπως στο τοπικό και το εθνικό επίπεδο, εξ ίσου και στο ευρωπαϊκό.

Μια ευκαιρία για την ενεργό συμμετοχή των πολιτών παρέχει η Διάσκεψη για το Μέλλον της Ευρώπης η οποία ξεκίνησε στις 9 Μαΐου 2021 και πρόκειται να λήξει την άνοιξη του 2022. Μια πολύγλωσση ψηφιακή πλατφόρμα (με δεκάδες χιλιάδες συμμετοχές ιδίως στα θέματα δημοκρατίας, κλιματικής αλλαγής, οικονομίας και τον διεθνή ρόλο της ΕΕ) και αποκεντρωμένες εκδηλώσεις στα κράτη μέλη θα επιτρέψουν τη συμμετοχή πολιτών με τις ιδέες και προτάσεις τους. Αυτές θα συζητηθούν στα λεγόμενα πάνελ των Ευρωπαίων πολιτών και στη συνέχεια στην ολομέλεια της Διάσκεψης. Βάσει των συζητήσεων στην ολομέλεια το Εκτελεστικό Συμβούλιο θα διατυπώσει τις συστάσεις προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς για τα περαιτέρω. Η Διάσκεψη θα συνδυάσει επομένως την διάσταση της συμμετοχικής δημοκρατίας (συμμετοχή των πολιτών) με τη θεσμική διάσταση που εκπροσωπείται από

τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, τα εθνικά κοινοβούλια και τοπικούς αιρετούς άρχοντες.

Για την επιτυχή πορεία της ΕΕ απαιτείται η κινητοποίηση όλων των δυνάμεων, πνευματικών, κοινωνικών και πολιτικών, και ιδιαίτερα των νέων ανθρώπων, ώστε η ΕΕ να κινηθεί προς νέους ορίζοντες αλλά με βαθειά γνώση του παρελθόντος και την επίγνωση των αδυναμιών και των επιτευγμάτων της. Όπως ανέφερα, είναι απαραίτητη η καλύτερη αμοιβαία γνώση της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών ώστε να χαραχθεί η κοινή πορεία προς το μέλλον. Χρειάζεται επίσης μια σαφής εικόνα των σημερινών συνθηκών και προβλημάτων. Και ένα όραμα για το μέλλον και τη θέση που θέλουμε να έχουμε εμείς οι Ευρωπαίοι στον σημερινό κόσμο.

Υπάρχει άλλος δρόμος από την ευρωπαϊκή ενοποίηση? Υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις για τους λαούς και τα κράτη της ηπείρου μας?

Δεν νομίζω. Σε ένα πολυπολικό κόσμο, όπου οι πόλοι είναι κράτη-ήπειροι, ακόμη και τα μεγάλα κράτη μέλη είναι μικρά. Μόνο ενωμένοι μπορούν οι ευρωπαϊκοί λαοί να προωθήσουν τις αξίες και τα συμφέροντά τους. Όμως πολλά πρέπει να αλλάξουν στην ΕΕ. Και σε αυτό οφείλουν και μπορούν να συμβάλουν οι πολίτες σε όλα τα κράτη μέλη. Η Ευρώπη είναι το κοινό μας σπίτι και πρέπει να το φροντίζουμε, όλοι οι πολίτες έχουμε εξ ίσου λόγο και ευθύνη. Η ΕΕ πρέπει να ανανεώσει το συμβόλαιο με τους πολίτες της, άρα εκ μέρους των πολιτικών θεσμών απαιτείται δημιουργική επίλυση των εσωτερικών κρίσεων και αντιμετώπιση των παγκόσμιων προκλήσεων, ενώ εκ μέρους των πολιτών απαιτείται δέσμευση, συμμετοχή και παροχή νομιμοποίησης.

Η Κύπρος βρίσκεται στην εσχρατία της Ευρώπης, και ταυτόχρονα σε ένα δύσκολο, απαιτητικό, επικίνδυνο γεωγραφικό σταυροδρόμι. Ο φυσικός της χώρος, η Μεσόγειος, υπήρξε από την αρχαιότητα κοιτίδα πολιτισμού και πολιτισμών, πράγμα που σημαίνει κυρίως χώρος επικοινωνίας, ανταλλαγών και ειρηνικής συνύπαρξης (Μπρωντέλ). Επικοινωνία, ανταλλαγές και

συνύπαρξη ήταν πάντα ο ρόλος του Ελληνισμού. Ο Ελληνισμός σήμερα πρέπει να κινηθεί πέρα από την ομφαλοσκόπηση, να ανοιχθεί σε πολύπλευρες συνεργασίες και ειρηνικό ανταγωνισμό με ευρείς ορίζοντες. Αυτό πρέπει να είναι το όραμα του Ελληνισμού στη σημερινή εποχή, η προσφορά και υπηρεσία στον άνθρωπο με βάση τις οικουμενικές αξίες της Ευρώπης.

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2022 ΕΙΚΟΣΙΕΝΝΕΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ